

## HUMANİTAR VƏ SOSIAL ELMLƏR

UOT 316

**Rəcəbəli Əliyev**

BDU, Sosial iş kafedrasının  
“Sosioloji tədqiqatlar” laboratoriyası,  
böyük elmi işçi, f.e.d.  
eliyevreceb13@gmail.com

### YAŞLI İNSANLARIN SOSIAL TƏMİNATI PROBLEMİ

*Məqalədə söhbət mütləq yoxsulluqdan qurtulmaq vasitəsi kimi, sosial müdafiədən, ekstremal şəraitdə maddi yardım göstərməkdən, əhalinin sosial cəhətdən həssas qruplarının bazar iqtisadiyyatı şəraitinə uyğunlaşmasına töhfə verməkdən gedir. Göstərilir ki, sosial müdafiə sisteminin strukturuna ənənəvi olaraq sosial təminat, sosial sığorta, sosial yardım daxildir. Nəticə etibarı ilə sosial təminat vətəndaşlara dövlət pensiyaları, müavinətlər almaq imkanını təmin edən, ahılların və əlil vətəndaşların təminatı və onlara xidmət göstərilməsi üçün müxtəlif güzəştlər müəyyən edən müasir sosial müdafiə sisteminin ən mühüm elementi hesab oluna bilər.*

**Məqsəd:** Yaşlıların müasir şəraitdə sosial təminat yollarının yaxşılaşdırılması imkanlarının araşdırılmasından ibarətdir.

**Metodologiya:** Sistemli yanaşma, statistik məlumatların təhlili və təkrar təhlil metodları vasitəsilə yaşlıların sosial təminatının hazırkı vəziyyəti və yaxşılaşdırılması yolları araşdırılır, yeni biliklər əldə etmək üçün imkanlar müəyyən edilir.

**Elmi yenilik:** Yaşlılara qayğının təmin olunmasında müxtəlif sosial aktorların iştirakçılığı yalnız ənənə və qanunverici baza ilə deyil, həm də vətəndaşların qayğı təminatçısına nə dərəcədə inanması, onun təqdim edə biləcəyi xidmətlərin qayğı normaları və idealları ilə uyğunluq səviyyəsindən asılıdır.

**Açar sözlər:** yaşlılar, sosial təminat, sosial siyasət, aztəminatlı təbəqə, sosial xidmətlər

#### Giriş

Sosial müdafiə sisteminin strukturuna ənənəvi olaraq sosial təminat, sosial sığorta, sosial dəstək (yardım) daxildir. Nəticə etibarı ilə sosial təminat vətəndaşlara dövlət pensiyaları, müavinətlər almaq imkanını təmin edən, ahılların və əlil vətəndaşların təminatı və onlara xidmət göstərilməsi üçün müxtəlif güzəştlər müəyyən edən müasir sosial müdafiə sisteminin ən mühüm elementi hesab oluna bilər. Müasir sosial təminat sisteminin məqsədi onun iqtisadi, siyasi, demoqrafik, sosial reabilitasiya və mənəvi-ideoloji funksiyalarında özünü göstərir.

Sosial xidmətlər vasitəsilə həll edilən ahılların problemləri müəyyən sosial-iqtisadi şəraitdə ahılların sosial-psixoloji adaptasiyasına aiddir və onlar həm də dövlətin sosial siyasətindən, onun formalaşmasında və həyata keçirilməsində cəmiyyətin rolundan çox asılıdır.

#### Sosial təminat nədir?

İstənilən sosial sistemin ayrılmaz amili əhalinin sosial müdafiəsi və sosial-iqtisadi təminatıdır (7, s. 35). Əhalinin sosial müdafiəsi sistemi xüsusi sosial institut kimi öz inkişaf mərhələsindədir. “Sosial müdafiə” termininin müxtəlif mənaları vardır. Belə ki, yeni iqtisadi

şəraitdə sosial müdafiə sistemi sosial təminat sistemini əvəz etmişdir. Ölkəmizdə “sosial müdafiə” termini 1992-ci ildə sosial təminat orqanları sisteminin adının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi adlandırılması ilə əlaqədar geniş yayılmağa başladı (4, s. 471).

Müasir ədəbiyyatda “sosial müdafiə” anlayışı bir neçə mənada şərh olunur. Bir sıra alimlər sosial müdafiəni “ananın uşaq dünyaya gətirdiyi dövrdən başlayaraq, insanın layiqincə dəfn olunmasına qədər bütün həyatı boyu müxtəlif problemlərin həllində dövlət tərəfindən ona hərtərəfli yardım göstərilməsi yolu ilə sosial risklərdən müdafiə” kimi müəyyən edirlər (14, s. 438). Bu zaman əhalinin sosial müdafiəsinin məqsədi zəruri və kifayət qədər maddi təminatla yanaşı, vətəndaşların ictimai faydalı fəaliyyətə fəal cəlb olunmasına şərait yaratmaqdır (14, s. 438).

Digər yanaşma “sosial müdafiə” anlayışının daha dar mənada nəzərdən keçirilməsinə əsaslanır. Ensiklopedik lüğətlərdə bu, “həyatı təmin edən tədbirlər sistemi” və ya “iqtisadi transformasiyalar zamanı əhalinin sosial cəhətdən həssas təbəqələrinə minimum maddi dəstəyin təmin edilməsi üçün sosial-iqtisadi və hüquqi xarakterli dövlət tədbirlərinin məcmusu” (bazar münasibətlərinə keçid) və bununla əlaqədar olaraq onların həyat səviyyəsinin azalması” kimi müəyyən edilir (6).

Burada söhbət “mütləq yoxsulluqdan qurtulmaq vasitəsi” kimi (2, s. 264), sosial müdafiədən, ekstremal şəraitdə maddi yardım göstərməkdən, əhalinin sosial cəhətdən həssas qruplarının bazar iqtisadiyyatı şəraitinə uyğunlaşmasına töhfə verməkdən gedir (8, s. 37).

Sosial müdafiə sisteminin strukturuna ənənəvi olaraq sosial təminat, sosial sığorta, sosial dəstək (yardım) daxildir. Nəticə etibarı ilə sosial təminat vətəndaşlara dövlət pensiyaları, müavinətlər almaq imkanını təmin edən, ahılların və əlil vətəndaşların təminatı və onlara xidmət göstərilməsi üçün müxtəlif güzəştlər müəyyən edən müasir sosial müdafiə sisteminin ən mühüm elementi hesab oluna bilər (5).

Müasir sosial təminat sisteminin məqsədi onun aşağıdakı funksiyalarında özünü ifadə edir:

1. İqtisadi. Funksiya çətin həyat vəziyyətində olan vətəndaşlara maddi dəstək göstərməkdə özünü göstərir. Real həyatda bu vəsaitlər vətəndaşlara müvafiq sosial təminat növləri üzrə verilir: pensiyalarda, müavinətlərdə, kompensasiyalarda və s.

2. Siyasi. Funksiya sosial təminat sistemi vasitəsilə dövlətə sosial siyasətin əsas istiqamətlərini həyata keçirməyə imkan verir ki, bu da insanların layiqli həyat səviyyəsindən bəhs edən konstitusiya müddəalarını həyata keçirmək üçün dövlətin insanların həyat şəraitinə məqsədyönlü təsiri kimi görünür.

3. Demografik. O, sosial təminat sisteminin bir çox demografik proseslərə təsiri ilə həyata keçirilir: gözlənilən ömür uzunluğu, əhalinin çoxalması, doğum səviyyəsinin stimullaşdırılması və ya onun məhdudlaşdırılması. Belə ki, pensiyaçıların istehlakının kəskin azalmasına səbəb olan pensiya təminatının həddən artıq aşağı səviyyədə olması ahıllar və əlillər arasında yüksək ölüm hallarının səbəbinə çevrilib.

4. Sosial reabilitasiya funksiyası. Onun məqsədi bütün sosial təminat obyektlərinin sosial-hüquqi statusunu və sağlamlığını bərpa etmək və qorumaqdır.

5. Sosial təminatın mənəvi-ideoloji funksiyası. Buraya ideoloji, əxlaqi və sosial-psixoloji alt funksiyalar daxildir (9, s. 75).

Beləliklə, sosial təminat sosial müdafiə sisteminin ən mühüm struktur elementi və milli strategiyanın və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının dövlət tənzimlənməsinin istiqamətidir (12, s. 88).

#### **Yaşlı insanların həyat xüsusiyyətləri**

Yaşlılar əhalinin ən çox təmsil olunan demografik və sosial qruplarından biridir. A.N. Alperoviç, T.E. Demidova, O.V. Krasnova, G.P. Medvedeva və digər tədqiqatçılara görə, bu

insanlar müəyyən bioloji, sosial, davranış xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur (10).

Yaşlıların bioloji xüsusiyyətləri insan üçün sosial, iqtisadi, psixoloji və bir sıra digər amillərlə müəyyən edilən qocalma prosesi ilə bağlıdır. Yaşlılığın bir neçə növü var: xronoloji - yaşadıkları illərin sayı ilə müəyyən edilir (beynəlxalq təsnifatə uyğun olaraq qocalığın erkən dövrü 65-74 yaş, qocalıq 75 yaşdan başlayır); fizioloji - sağlamlıq vəziyyəti, bədənin somatik sapmalarının məcmusu (maddələr mübadiləsinin və funksiyaların sönməsinin fərdi xüsusiyyətlərindən, həmçinin adaptiv mexanizmlərin formalaşmasından asılıdır); psixoloji - insanın özünü dərk etməsi, yaş strukturunda öz yerini görməsi; sosial - müxtəlif qocalıq növlərinin sintezi (bir insanın sosial yaşı müəyyən bir ölkədə və müəyyən bir müddət ərzində orta ömür uzunluğu ilə əlaqələndirilir və müxtəlif dövrlər, mədəniyyətlər, müxtəlif sosial təbəqələrin və qrupların nümayəndələri üçün eyni deyildir) (11, s. 134).

Sosial xüsusiyyətlər müasir cəmiyyətdə, müxtəlif sosial sistemlərdə, icmalarda, öz ailəsindəki yeri ilə müəyyən edilən sosial statusa da aiddir. O, yaşlı insanların digər yaş qrupları ilə münasibətində də özünü göstərir. Bu aspektdə iki ifrat mövqe fərqləndirilir: biri yaşlı insanların formal gücə malik olmayan, lakin faktiki olaraq makro və ya mikro kollektivlərdə lider olan ağsaqqalların, digəri, yaşlı insanların başqa insanlarla qarşılıqlı əlaqəsinin azalmasına və ya tamamilə dayandırılmasına səbəb olan kənar şəxslərin mövqeyidir (16, s. 122). A.N.Alperoviçin fikrincə, yaşlılarla cəmiyyətin ayrılması aşağıdakı prinsipə əsasən baş verir: “o, cəmiyyətdən uzaqlaşır və cəmiyyət də öz növbəsində onu özündən uzaqlaşdırır” (16, s. 167). Yaşlı adamın və cəmiyyətin digər üzvlərinin qarşılıqlı yadlaşması baş verir. Yaşlı insanların dördü birində müxtəlif dərəcəli və mənşəli şiddət və psixi pozuntular olması vəziyyəti daha da ağırlaşdırır (3, s. 68).

Yuxarıda göstərilənlərin hamısı sosial aktiv həyatdan getdikcə uzaqlaşan, hətta ailə olduğu halda belə tənhaləşən yaşlı insanların davranışlarında əhəmiyyətli iz buraxır (15, s. 38).

E.V Çernosvitova görə, onlarda müəyyən həyat tərzini formalaşdırır ki, bu da öz növbəsində maraqların, emosionallığın və ehtiyacların tədricən azalması və onların təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra iddialar ilə xarakterizə olunan davranış xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

Yaşlı insanların ünsiyyət ehtiyacları çox təsirə məruz qalır, lakin bu, onların fərdi xüsusiyyətlərindən və yerləşdikləri sosial-mədəni mühitdən asılıdır (17, s. 12). Xidmətlərin göstərilməsi sistemi və konkret olaraq bu şəxslərin yaşayış yerlərində xidmət sahələrini formalaşdırılarkən yaşlı insanların yuxarıda göstərilən xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Qeyd edək ki, ahılların sosial problemləri bütün ölkələrdə mövcuddur, onlar kifayət qədər uzun müddət əvvəl yaranıb və cəmiyyətin inkişafı ilə birlikdə dəyişir. Sosial xidmətlər vasitəsilə həll edilən ahılların problemləri müəyyən sosial-iqtisadi şəraitdə ahılların sosial-psixoloji adaptasiyasına aiddir və onlar həm də dövlətin sosial siyasətindən, onun formalaşmasında və həyata keçirilməsində cəmiyyətin rolundan çox asılıdır.

Yaşla bağlı dəyişikliklər və əldə edilmiş sağlamlıq pozğunluqları, bir qayda olaraq, yaşlı insanların müstəqil yaşamasına, sosial əlaqələrin qorunmasına, iqtisadi müstəqilliyin təmin edilməsinə və digər məhdudiyyətlərə səbəb olur ki, bu da son nəticədə insanların sosial vəziyyətinə və onların həyat keyfiyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Yaşlı nəslin fiziki və sosial-iqtisadi fəaliyyətinin azalması və bu baxımdan onun cəmiyyətə fayda gətirməməsi haqqında əsrlər boyu cəmiyyətdə formalaşmış stereotiplər yaşlı nəsle münasibətin mahiyyətini, onlar üçün xidmətlərin seçilməsi üsullarını daha çox müəyyən edir.

#### **Yaşlı vətəndaşlara münasibətdə sosial siyasət və onlara sosial dəstək tədbirləri**

Bu məsələ bütün əsrlərdə daha çox əhəlinin müəyyən kateqoriyalarına münasibətdə sosial-iqtisadi şərait, konkret dövlət vəzifələri, ictimai-siyasi konyuktura və ən əsası dövlətin sosial siyasəti və cəmiyyətin bu siyasətə münasibəti ilə müəyyən edilmişdir.

Müstəqillik illərində ölkədə ahılların sosial müdafiəsinin müxtəlif təşkilati-hüquqi formaları, o cümlədən icbari sosial sığorta, sosial yardım, sosial xidmət inkişaf etməyə başladı. Bu və ya digər şəkildə bütün bunlar dövlət sosial siyasətinin tərkib hissəsidir və bu siyasətin vətəndaşların və bizim halda yaşlıların sosial problemlərinin həlli sahəsində dövlət idarəçiliyinin aləti kimi nəzərdən keçirilməsi baxımından tətbiqi xarakterini göstərir.

Geniş yayılmış ictimai rəyə görə, yaşlı insanlar ən az təminatlı təbəqəyə aiddir və onlar aktiv sosial müdafiəyə, o cümlədən xüsusi xidmətlərdən məqsədyönlü istifadəyə ehtiyac duyurlar (6, 98).

Yaşlılara göstərilən xidmətlər yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu şəxslərin sosial və psixoloji xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə əsaslanmalıdır. Bu xüsusiyyətlərin mahiyyəti O.V. Krasnovun göstərdiyi kimi (11, s. 134), yaşlı insanların, xüsusilə qocalıq yaşının daxili təcrübələrə, sosial mühitdəki vəziyyətlərə qeyri-adekvat emosional reaksiyasına diqqət yetirilməsindən ibarətdir. Bir çox yaşlı insanlar üçün özünü kiçiltmə, ağır vəziyyətlərində olduqları üçün özlərini ittiham etmək xarakterikdir (13, s. 102). Bir qayda olaraq, bu səbəbdən də onların arasında sosial təmasda çətinlik yaranır ki, bu da sosial təcridolunmanın kəskinləşməsinə səbəb olur.

Əksər yerli alimlər müəyyən kateqoriya vətəndaşlara, o cümlədən qocalara sosial xidmətləri onların sosial sektorların müəssisə və idarələrində (səhiyyə, təhsil, mədəniyyət, mənzil-kommunal təsərrüfatı və s.) göstərilməsi kontekstində nəzərdən keçirir və bunu ahılların sosial müdafiəsinin tərkib hissəsi hesab edirlər.

Yaşlı vətəndaşların problemlərinin həlli üçün pensiyalar, sosial yardım və müavinətlərlə yanaşı, sosial xidmətlər və onların arasında, ilk növbədə, sosial xidmət sistemində qulluq da nəzərdən keçirilir. Eyni zamanda, sosial xidmətlər sahəsində dövlət fəaliyyəti konkret ölkə üçün aktual olan müxtəlif sosial risklərin qarşısının alınmasına, habelə bu risklərin nəticələrinin ödənilməsinə yönəldilməlidir. Yaşlılara kompensasiya verilməsində mühüm rol yaşlılar üçün zəruri olan xüsusi sosial xidmətlərə verilməlidir.

#### **Azərbaycan Respublikasında yaşlılara göstərilən sosial xidmət və qayğı**

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2019-cı il üçün göstəricilərinə görə yaşı 60-dan yuxarı olan vətəndaşlar əhəlinin 11,5%-ni təşkil edir (1). Beynəlxalq proqnozlar 2050-ci ildə ölkə əhalisinin 25%-ə qədərini yaşlılardan ibarət olacağını göstərir (18).

Yaşlılara qayğının təmin olunmasında müxtəlif sosial aktorların iştirakçılığı yalnız ənənə və qanunverici baza ilə deyil, həm də vətəndaşların qayğı təminatçısına nə dərəcədə inanması, onun təqdim edə biləcəyi xidmətlərin qayğı normaları və idealları ilə uyğunluq səviyyəsindən asılıdır.

2018-ci ildən geniş sosial islahat paketinə start verildi. Digər sahədə aparılmış islahat əmək pensiyalarının, ümumiyyətlə sosial ödənişlərin təyinatı ilə bağlı idi. 2020-ci ildə sosial ödənişlərin təyinatı ölkə üzrə mərkəzləşdirildi. Artıq bir mərkəz tərəfindən bütün ölkə üzrə əmək pensiyalarının, sosial müavinətlərin, təqaüdlərin, kompensasiyaların təyinatı aparılır. Bu, sözsüz ki, vətəndaş-məmur təmasının azaldılmasına öz töhfəsini vermiş oldu. Vətəndaşlar üçün həmin təyinatlar artıq mərkəzləşmiş şəkildə aparılır, təyinat barədə vətəndaş məlumatlandırılır (19).

2021-ci ilin 2 fevral tarixində Azərbaycan Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”i təsdiq edildi. Qeyd edilən Milli Prioritetlər sənədinin 2-ci hissəsində dövlət başçısı tərəfindən sosial təminat sahəsində əsas prioritetlər müəyyən edilib. Belə ki, sənədin “Yüksək və ədalətli sosial təminat, inklüziv cəmiyyət” adlı 2.2-ci hissəsində sosial təminat sisteminin daha effektiv və ədalətli olması hesabına aşağıgəlirli və yoxsulluğa həssas təbəqənin, əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşadək uşaqların sosial müdafiəsi və sosial təminatının

gücləndirilməsi, bu məqsədlə ölkədə pensiya, müavinət, təqaüd və digər sosial ödənişlərin minimum məbləğlərinin layiqli səviyyəsinə nail olunması, pensiya təminatı sisteminin uzunmüddətli inkişafı üçün onun maliyyə dayanıqlığının gücləndirilməsi, pensiya məbləğinin ödənilən sığorta haqqına mütənasibliyinin artırılması nəzərdə tutulur. Qeyd edilənlər, növbəti dövrlərdə də sosial ödənişlərin məbləğlərində artımların olacağını deməyə əsas verir.

Prezident İlham Əliyevin göstərişinə uyğun olaraq Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin bütün sosial xidmət işçiləri səfərbər olunmaqla hazırda yaşı 65-dən yuxarı 10 mindən artıq tənha vətəndaşa evlərində gündəlik sosial məişət xidmətləri göstərilir. Hazırda tənha yaşlıların evlərində sosial xidmətlərlə təminatı işlərində DOST və ASAN, YAP könüllüləri, Təhsil Nazirliyinin “Bir” Tələbə-Könüllü proqramının, Gənclər Fondunun nəzdindəki Gənclərin İnkişaf və Karyera Mərkəzinin və “SƏLİS” Birliyinin könüllüləri yaxından iştirak edirlər. Fövqəladə Hallar Nazirliyi, “Azərpoçt” MMC də öz dəstəyini göstərir. “Azərmaş” ASC isə bu işlərə “Böyüklərimizi qoruyaq!” sosial aksiyası ilə qoşulmaqla sosial məsuliyyət prinsipinə sadiqlik nümayiş etdirir. Sosial xidmətçi və könüllülər tərəfindən tənha yaşlılarımıza evlərində xidmət göstərilməsi tədbirlərinin daha səmərəli və operativ təşkili üçün “Azərmaş” ASC bu aksiya çərçivəsində 100 avtomobil və sürücü ayırmaqla onları ödənişsiz taksi xidməti ilə təmin edir (20).

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və BMT-nin Əhali Fondunun (UNFPA) birgə icra etdiyi “Bütün yaşlar üçün cəmiyyətin qurulması: fəal yaşlanma yolu ilə Azərbaycanda yaşlıların rifahının təşviq edilməsi” layihəsinin əhəmiyyəti haqqında da danışmaq yerinə düşərdi. Qeyd edək ki, layihənin mühüm uğurlarından biri kimi, BMT Avropa üzrə İqtisadi Komissiyasının (UNECE) sonuncu Siyasi İcmal buraxılışında Azərbaycan fəal yaşlanma sahəsində müsbət təcrübə nümunəsi olan ölkələr sırasında təqdim edilib. Layihə 65 və daha yuxarı yaş kateqoriyasına aid şəxsləri əhatə edir. Eyni zamanda, layihə çərçivəsində Azərbaycan üçün Fəal Yaşlanma indeksi hazırlanıb. Həmin indeks də yaşlı insanların fəal və sağlam yaşlanma potensialının qiymətləndirilməsində, yaşlı nəsilin cəmiyyət həyatında iştirakçılığının daha da artırılması ilə bağlı müvafiq sahələrin təkmilləşdirilməsi işlərində önəmlidir (21).

Daha sonra, respublikamızda tənha yaşlı insanlar evlərində qayğı və xidmətlərlə əhatə olunub. “Sosial xidmət haqqında” Qanuna uyğun olaraq, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin sosial xidmət işçiləri tərəfindən tənha yaşayan və yaşı 70-dən yuxarı olan, ahıl şəxslər evlərində sosial məişət xidmətləri ilə təmin olunurlar. Bu xidmətlərlə təmin edilənlərin sayı 9500-dən çox idi, karantin dövrü ərzində həmin sosial məişət xidmətləri yaşı 65-dən yüksək olan tənha yaşayan vətəndaşları da əhatə edir.

Tənha yaşlılara qayğı göstərilməsində Heydər Əliyev Fondunun “Regional İnkişaf” İctimai Birliyinin (RİİB) könüllülərinin, DOST və ASAN könüllülərinin, həmçinin Təhsil Nazirliyinin “Bir” Tələbə-Könüllü proqramının, Gənclər Fondunun nəzdindəki Gənclərin İnkişaf və Karyera Mərkəzinin və “SƏLİS” Birliyinin könüllülərinin yaxından iştirakı cəmiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılır.

Tənha yaşayan insanlara Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən evlərində sosial xidmətlərin göstərilməsi işləri davam etdirilməklə yanaşı, ayrı-ayrı biznes qurumları da sosial məsuliyyətdən çıxış edərək tənha ahıl insanlara zəruri istehlak məhsulları ilə təmin edilmələrində qayğısını göstərir.

Buna misal olaraq “Binə Aqro” QSC, “İSR Holding” şirkətlər qrupu və “A-Qrup Sığorta” ASC tərəfindən bu istiqamətdə yaşlı insanlara hörmət və qayğıkeşlik hissi ilə, eyni zamanda, ölkəmizdə koronavirus pandemiyasına qarşı mübarizə tədbirlərinə dəstək məqsədli nəcib sosial təşəbbüslər reallaşdırılır. “Binə Aqro” şirkəti 2200, “İSR Holding” şirkətlər qrupu

500, "A-Qrup Sığorta" şirkəti də 525 tənha ahılın birdəfəlik qaydada ərzaq yardımını ilə təminatını həyata keçirməkdədir. Bu sosial təşəbbüslər biznes nümayəndələri tərəfindən xüsusilə indiki şəraitdə sosial həmrəyliyə dəyərli bir töhfə və xeyriyyəçilik ənənələrinin davamlı olması yolunda atılan addımlardır (22).

Yaşlılarla bağlı Sosial Tədqiqatlar Mərkəzini tərəfindən “Azərbaycanda yaşlılar: qayğı və rifah” adlı tədqiqat həyata keçirilmişdir. Burada respondentlərin qayğı təminatçısı kimi görmək istədikləri sosial aktorları daha dəqiq və hərtərəfli müəyyənləşdirmək üçün onlara tələbatlarını ödəmək üçün əsas məsuliyyətin kimin üzərində olması haqqında sual ünvanlanmışdır.

Gözləntilərin böyük hissəsi daha çox ailə institutu və dövlətlə əlaqədardır. Respondentlərin 68,8%-i yaşlıların tələbatlarını ödəmək üçün əsas məsuliyyətin ailə, 62,1%-i isə dövlət (sosial işçilər) üzərində olması fikri ilə tam razıdır. Bu bir tərəfdən, ailə qayğısı ənənəsinin davam etməsi, digər tərəfdən dövlət qayğısına münasibətdə yüksək gözləntiləri göstərir. Yəni, respondentlərin fikrincə, yaşlılara ən ideal qayğı forması ailə və dövlət arasında bölüşdürülən qayğıdır. Qeyd etmək vacibdir ki, burda ailə dedikdə, məhz nüvə ailə nəzərdə tutulur. Belə ki, “digər qohumların” yaşlı insanın qayğısına qalmaq məsuliyyəti ilə heç razılaşmayanların sayı da kifayət qədər yüksək - 67,1%-dir.

Dostlar və qonşulardan qayğı gözləntisi isə maksimal neqativ seçim faizi - 74,6% qazanmışdır. Bu göstəricilər onu ehtimal etməyə imkan verir ki, gələcəkdə yaşlılara qayğının təmin olunmasında icma resurslarının potensialının reallaşmama təhlükəsi mövcuddur, bu resursların səfərbər olunması məqsədyönlü təbliğat-təşviqat proqramları, davamlı layihələrin həyata keçirilməsini tələb edir.

Növbəti vacib məsələ özəl sektorun (özəl qayğı mərkəzlərinin, qayğı üzrə ixtisaslaşan agentliklərin) məsuliyyəti ilə bağlı gözləntilərdir. Özəl sektorun yaşlılara qayğı xidmətlərində iştirakçılığı ilə ümumən razılaşanlar və razılaşmayanların faiz göstəriciləri təqribən bir-birinə yaxın rəqəmlərdir. Razılaşanlar 46,6% (tam razılaşanlar – 22, 44%, əsasən razılaşanlar – 24, 17% olmaqla), razılaşmayanlar isə - 49,6% dir (heç razı olmayanlar - 46, 4%, əsasən razı olmayanlar 3,2%-dir). Belə paylanma yaşlılara qayğı sahəsində özəl sektor tərəfindən təqdim olunan xidmətlərin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması, sahibkarların belə fəaliyyətə cəlb olunması üçün stimullaşdırılmasının məqsədəuyğunluğu nəticəsinə gəlməyə imkan verir. Bu sahədə dövlət dəstəyi ilə xüsusi proqramların həyata keçirilməsi özəl sektorun yaşlılara qayğı xidmətlərini inkişaf etdirməsində mühüm rol oynaya bilər.

Ölkəmizdə bir qədər kiçik miqyasda olan xeyriyyə cəmiyyətlərindən və daha geniş vüsət almaqda olan könüllü təşkilatlarından müsbət gözləntilər uyğun olaraq, 63% və 56%-dir. Bu da yaşlılara qayğı məsuliyyətinin sosial aktorlar arasında daha balanslaşdırılmış bölgüsü üçün müvafiq sahələrin inkişafının vacibliyini göstərir.

2022-ci ilin dövlət başçısı tərəfindən “Könüllülər ili” elan olunması, habelə karantin müddətində könüllü fəaliyyətlərinin daha da genişlənməsi müvafiq sahədə təcrübənin genişləndirilməsi üçün mühüm rol oynaya bilər. Könüllülərin öz icmaları çərçivəsində ərəzi bölgüsü üzrə səfərbər olunması həm də icma resurslarının səmərəli istiqamətdə səfərbər olunması deməkdir. Könüllülər ilk növbədə instrumental qayğı (evdə kiçik təmir işləri, bazarlıq etmək və s.) işlərinə qoşula bilər.

Respondentlərin yarıdan çoxunun (63%) xeyriyyə cəmiyyətlərinin yaşlılara görə məsuliyyət daşması fikrinə müsbət yanaşması da, bu sahədə innovativ fəaliyyətlərin həyat keçirilməsi və görülmə işlərin genişləndirilməsinin səmərəli ola biləcəyi nəticəsinə gətirir. Burda da müvafiq təşviqedici proqramlar, müxtəlif qurum, təşkilat, şirkətlərin xeyriyyəçilik fəaliyyətinə həvəsləndirilməsi yaşlı nəslin, xüsusilə sosial-iqtisadi vəziyyəti bir qədər məhdud olan və qayğıya ehtiyacı olan vətəndaşların rifah halının yaxşılaşdırılmasını şərtləndirir (19).

### **Nəticə**

Sosial xidmətlər sahəsində dövlət fəaliyyəti konkret ölkə üçün aktual olan müxtəlif sosial risklərin qarşısının alınmasına, habelə bu risklərin nəticələrinin ödənilməsinə yönəldilməlidir. Yaşlılara kompensasiya verilməsində mühüm rol yaşlılar üçün zəruri olan xüsusi sosial xidmətlərə verilməlidir.

Yaşlılara qayğının təmin olunmasında müxtəlif sosial aktorların iştirakçılığı yalnız ənənə və qanunverici baza ilə deyil, həm də vətəndaşların qayğı təminatçısına nə dərəcədə inanması, onun təqdim edə biləcəyi xidmətlərin qayğı normaları və idealları ilə uyğunluq səviyyəsindən asılıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, respublikamızda yaşlıların tələbatlarını ödəmək üçün əsas məsuliyyət ailə institutu və dövlətlə bağlıdır və bundan sonra dostlar və qonşular, özəl sektor, xeyriyyə cəmiyyətləri və nəhayət, könüllülər bu məsuliyyəti bölüşdürürlər.

### **İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI**

1. *Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi / Əhalinin yaş qrupları üzrə cəkisi / <https://www.stat.gov.az/source/demoqraphy/> linki üzrə (müraciət tarixi 21.02.2020)*
2. Абсолютная нищета – это когда средне-душевой доход семьи ниже прожиточного уровня //Российская энциклопедия социальной работы. М., 1999.
3. Альперович А.Н. Старость. Изд-во «Прогресс». М.,2006.
4. Большая советская энциклопедия, М., 1927. Т. 6.
5. Галаганов В.П. Право социального обеспечения: Учебник. М.: Изд. центр «Академия», 2004.
6. Доброхлеб В.И. Социально-экономический потенциал старшего поколения. Дисс. На соискание уч.ст. д.э.н. М., 2005.
7. Доклад Еврокомиссии о корпоративной социальной ответственности. Источник информации: сетевой сайт «Новое поколение: экономисты, политологи, философы» (<http://www.newgen.org/>).
8. Зима В.В. Социальное обеспечение как структурный элемент системы социальной защиты населения. Среднерусский вестник общественных наук. N 1, 2010 г.
9. Иванова Р.И. Предмет и метод советского права социального обеспечения. М., 1983.
10. Косенко О.Ю. Теория и практика развития системы предоставления социальных услуг лицам пожилого возраста // Управление экономическими системами: электронный научный журнал, 2010. - № 2 (22). - № гос. рег. статьи 0421000034/. - Режим доступа к журн.: <http://uecs.mcnip.ru>.
11. Краснова О. В. Социальная психология старения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. - М.: Изд. центр "Академия", 2002.
12. Самарцева В.Е. Социальная ответственность государства и бизнеса перед населением // Вестник СГАП. Саратов. 2006. № 5.
13. Социальная работа с пожилыми/ Ред.-сост. Т.Е. Демидова. - М.: Институт социальной работы, 1995. - (Настольная книга специалиста).
14. Социальная энциклопедия / Редкол.: А.П. Горкин, Г.Н. Карелова, Е.Д. Катульский и др. М.: Большая Российская энциклопедия, 2000.
15. Филозоп А.А. Некоторые аспекты психосоциальной помощи пожилым и старым людям // Психология зрелости и старения. — 2003. — №3.
16. Холостова Е.И. Социальная реабилитация: Учебное пособие/ Е.И. Холостова, Н.Ф. Дементьева. — М., 2002.
17. Черносвитов Е.В. Проблемы активизации жизни пожилых людей // Психология зрелости и старения. —2000. — №1 (9).
18. *Population Situation Analysis: Beyond the Demographic Transition in Azerbaijan (2015) / Author: Avdeev A., UNPFA/UNDP Population Situation Analysis: Beyond the Demographic Transition in Azerbaijan (2015) / Author: Avdeev A., UNPFA/UNDP*

19. <https://stm.az/en/news/330/azerbaycanda-yasli-lara-qaygi-mesuliyyet-kimdedir>
20. <https://sputnik.az/20211007/pensiyaya-elleri-catmamis-dunyadan-kocurler---pensiya-yasi-niye-azaldilmir-433910666.html>
21. [https://www.sosial.gov.az/post\\_504558](https://www.sosial.gov.az/post_504558)
22. <https://www.azerbaijan-news.az/view-186167/tenha-yasli-insanlar-evlerinde-qaygi-ve-xidmetlerle-ehate-olunub>

**Раджабали Алиев**

## **ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ПОЖИЛЫХ**

### *Резюме*

В статье особое внимание уделяется социальной защите, оказанию материальной помощи в экстремальных условиях, содействию адаптации социально незащищенных слоев населения к условиям рыночной экономики. Отмечается, что в структуру системы социальной защиты традиционно входят социальное обеспечение, социальное страхование, социальная помощь. В результате социальное обеспечение можно считать важнейшим элементом современной системы социальной защиты, которая обеспечивает гражданам доступ к государственным пенсиям и пособиям, а также предоставляет различные льготы по обеспечению и обслуживанию лиц пожилого возраста и инвалидов.

**Цель:** Изучить возможности повышения социальной защищенности пожилых людей в современных условиях.

**Методология:** Анализируются современное состояние и пути повышения социальной защищенности пожилых людей на основе системного подхода, методов статистического анализа данных и повторного анализа, определяются возможности получения новых знаний.

**Научная новизна:** Участие различных социальных акторов в уходе за пожилыми людьми зависит не только от традиций и законодательства, но и от степени доверия граждан поставщику услуг и уровня соблюдения норм и идеалов ухода за пожилыми людьми.

**Ключевые слова:** *пожилые люди, социальное обеспечение, социальная политика, малообеспеченные, социальные услуги*

**Racabali Aliyev**

## **THE PROBLEM OF SOCIAL WELFARE FOR ELDERLY PEOPLE**

### *Summary*

The article pays special attention to social protection, the provision of material assistance in extreme conditions, and the promotion of the adaptation of socially unprotected segments of the population to the conditions of a market economy. It is noted that the structure of the social protection system traditionally includes social security, social insurance, social assistance. As a result, social security can be considered an essential element of the modern system of social protection, which provides citizens with access to state pensions and benefits, as well as provides various benefits for the provision and service of the elderly and the disabled.

**Objective:** To study the possibilities of increasing the social protection of the elderly in modern conditions.

**Methodology:** The current state and ways of improving the social protection of older people are analyzed on the basis of a systematic approach, methods of statistical data analysis and reanalysis, and the possibilities of obtaining new knowledge are defined.

**Scientific novelty:** The participation of various social actors in the care of the elderly

depends not only on traditions and legislation, but also on the degree of trust of citizens in the service provider and the level of compliance with the norms and ideals of care for the elderly that they can provide.

**Keywords:** *elderly people, social security, social policy, low-income people, social services*